

תאוריה ומעשה
בהכשרת מורים

תמה

אוריינות חזותית בפעולה

חינוך בעידן החזותי

רחל שליטא

אריאל פרידמן

רות הרתאן

Visual Literacy in Action

Education in the Visual Era

Rachel Shalita, Arielle Friedman, Ruth Harten

כתיבה:

רחל שליטא, המדרשה לאמנות, המכללה האקדמית בית ברל
ד"ר אריאל פרידמן, אורנים - המכללה האקדמית לחינוך התנועה הקיבוצית;
המכללה האקדמית לחינוך גורדון חיפה
ד"ר רות הרתאן, סמינר הקיבוצים - המכללה לחינוך לטכנולוגיה ולאמנויות

הוצאת הספרים של מכון מופ"ת:

עורכת ראשית: ד"ר יהודית שטיימן
עורכי טקסט ולשון: רחל רוקח, שמוליק אבידר
עורכת גרפית ומעצבת העטיפה: מאיה זמר-סמבול
עורכת אחראית: מירב כהן-דר

עשינו כמיטב יכולתנו לאתר את בעלי הזכויות של כל חומר ששולב בספר ממקורות חיצוניים. אנו מתנצלים על כל השמטה או טעות. אם יובאו אלה לידיעתנו, נפעל לתקן במהירות הבאות.

מסת"ב: 6-040-530-965-978

© כל הזכויות לצילומים שמורות לצלמים, להוצאות הספרים, ללע"מ ולסוכנות A.P.
© כל הזכויות שמורות למכון מופ"ת, תשע"א/2011

טל' 03-6901406 <http://www.mofet.macam.ac.il>

דפוס: אופסט טל בע"מ

תוכן עניינים

5.....	הקדמה.....
9.....	פרק ראשון: מהי אוריינות חזותית?.....
9.....	מבוא
11.....	הטקסט החזותי.....
14.....	העולם החזותי.....
18.....	המהפכה החזותית.....
25.....	אוריינות חזותית ומערכת החינוך - יחס דו ערכי.....
32.....	ביבליוגרפיה.....
35.....	פרק שני: התמונה המצולמת.....
35.....	מבוא
35.....	התמונה המצולמת.....
39.....	השפעת המצלמה.....
41.....	התצלום לפי בארת.....
45.....	קריאת תמונות.....
55.....	התצלום העיתונאי.....
73.....	אוריינות חזותית במדיה.....
76.....	התצלום האישי והמשפחתי.....
90.....	איך מנתחים תצלום.....
92.....	ביבליוגרפיה.....
95.....	פרק שלישי: תרבות חזותית פופולרית.....
95.....	מבוא
95.....	מהי תרבות חזותית.....

99.....	הפרסומת כטקסט חזותי שכנועי
105.....	מטרות החינוך לצפייה ביקורתית בפרסומות
135.....	טקסטים חזותיים בטלוויזיה ובאינטרנט
157.....	ביבליוגרפיה
161.....	פרק רביעי: אוריינות חזותית בבית הספר
161.....	מבוא
161.....	הקשרים בין אוריינות חזותית לבין חשיבה, קריאה וכתובה
165.....	למידה חזותית
191.....	ביבליוגרפיה
192.....	Abstract

הקדמה

ספר זה נועד לספק צורך של מורים ומחנכים להכיר את תחום האוריינות החזותית ולהבינו, שכן המסרים החזותיים הולכים ורבים בעולמנו. חומרי הלימוד החזותיים רבים ביותר, והילדים בקיאים במסרים חזותיים יותר מבעבר, שכן הם צופים בהם בטלוויזיה, במחשב, ברחוב, ולמעשה בכל מקום. יש הסכמה כללית שחומרים חזותיים משפרים את הלמידה, מעלים את רמת העניין, תורמים להבנתם של הסברים קשים ומעודדים יצירתיות ודמיון. למרות זאת מורים רבים נרתעים מלכלול אותם כרכיב קבוע בתכנית הלימודים, פעמים רבות בגלל חוסר ביטחון ביכולת, בידע ובכלים שלהם לנתח טקסט חזותי. טקסט כזה נחשב על פי רוב לתחומה של המורה לאמנות. למעשה, הטקסט החזותי כה שגור ומוכר כיום, עד שרבים - שאינם בהכרח אנשי מקצוע - קוראים אותו בנקל ואף מפיקים אותו (בצילום, בגרפיקה ממוחשבת ועוד).

מכיוון שבטקסטים חזותיים שונים קיימים מסרים סמויים, תחום מרכזי באוריינות החזותית הוא הקריאה הביקורתית של טקסטים אלה. השאיפה היא אפוא להקנות לתלמידים, בני כל הגילים, כלים שבאמצעותם יוכלו לנתח את הטקסטים הללו ניתוח ביקורתי, ובתוך כך לחלץ את המסרים הסמויים הגלומים בהם ולהביאם למודעותם ולבחינה מחודשת. למידה זו אמורה לתרום להעצמת התלמידים ולהפכם לבני אדם אוטונומיים, המקבלים החלטות מתוך מודעות ושיקול דעת והמצוידיים בכלים להתמודדות עם מגוון רב של מסרים חזותיים.

הספר מציג את האוריינות החזותית על פניה השונים תוך שימוש בטקסטים חזותיים, בעיקר מהתרבות הפופולרית, כאלה שהתלמידים פוגשים מדי יום בכל אמצעי התקשורת. לא כללנו כמעט בספר טקסטים המוגדרים כיצירות אמנות, שכן אלה, בשונה מהטקסטים הפופולריים, לא נועדו לשכנע, ולכן הם דורשים קריאה שונה הייחודית להם. דוגמאות קריאה של יצירות אמנות הובאו רק בהקשר של תכנית הלימודים, כאשר הן

משמשות כטקסטים פרשניים לטקסט המקראי בשיעורי תנ"ך או לחומרים ספרותיים בשיעורי ספרות ושפה, ולא כיצירות אמנות בפני עצמן.

הפרק הראשון דן בשאלה מהי אוריינות חזותית, מבהיר את הצורך בהעלאתה למודעות האישית והבית-ספרית ומפרט את ה"רווח" שיש בכך לתלמידים ולמורים.

הפרק השני מתמקד בנושא התמונה או התצלום. לאחר סקירה קצרה של תולדות הצילום מוצעת מתודה לניתוח תצלומים בליווי דוגמאות. בהמשך, הפרק דן בשני סוגים של תצלומים: הראשון - התצלום העיתונאי; השני - התצלום האישי, הביתי, הנעשה בידי צלמים בלתי-מקצועיים כחלק מתיעד של ילדות, משפחה, טיולים וכדומה.

הפרק השלישי חושף ומנתח טקסטים חזותיים פופולריים נוספים, הן מהתקשורת החזותית המודפסת והן מזו האלקטרונית. תחילה מוצג עולם הפרסומת והאופן שבאמצעותו הוא מעביר מסרים שכנועיים בהיבט החזותי, ובהמשך - ניתוח של טקס (במקרה זה טקס בחירת מלכת יופי) כטקסט חזותי על מאפייניו.

הפרק הרביעי דן בהיבטים שונים של האוריינות החזותית בהוראה של מקצועות לימוד שונים, ומציע דרכים מעשיות להעשרת הלמידה המילולית בעזרת טקסטים חזותיים מגוונים, לרבות יצירות אמנות.

בסוף כל פרק, ולעתים גם במהלכו, מובאים תרגילים לעבודה עצמית. אלה יסייעו לקוראים לתרגל את הכתוב ולהפנימו, שכן יישום של העקרונות הנלמדים באופן תאורטי על טקסטים חזותיים שהתלמידים ימצאו בכוחות עצמם בעולם החזותי המקיף אותם, הוא מהותי ומשמעותי להבנה של טקסטים חזותיים וליכולת להשתמש בהם.

הספר מיועד למורי מורים, למורים לתקשורת ולמורים מכל הדיסציפלינות הרוצים להרחיב ולהעמיק את השימוש בחומרים חזותיים בהוראה; למורים לאמנות המעוניינים להוסיף טקסטים חזותיים שונים, לאו דווקא יצירות אמנות, למסגרת שיעורי האמנות; ובייחוד לסטודנטים

להוראה מכל התחומים, אלה שעדיין לא השתלבו במערכת החינוך, בתקווה שקריאתו תעניק להם עידוד וביטחון להשתמש בחומרים חזותיים באופן טבעי, פשוט, נגיש ויום-יומי. הספר עשוי לתמוך בכל מי שהנושא החזותי מאתגר אותו ומעורר בו עניין, לעודד אותו ולהפיג את חששותיו. והערה לסיום: לא הכנסנו בספר את הביטוי השחוק "תמונה שווה אלף מילים" המיוחס (כנראה בטעות) לפילוסוף הסיני קונפוציוס. אנו מאמינות שלעתים מילה שווה אלף תמונות, ובכל מקרה - התמונה והמילים משולבות במוחנו ואי-אפשר להפריד ביניהן.

המשורר מאיר ויזלטיר אמר פעם בהרצאה, שכאשר אנו קוראים מילים - אנו מדמיינים תמונות, ואילו כאשר אנו מתבוננים בתמונות - אנו חושבים עליהן במילים... התרבות שלנו בנויה מתמונות וממילים, ורק השילוב ביניהן עשוי לשקף אותה במלוא עומקה.

הספר נכתב על ידי שלוש כותבות ממכללות שונות: **רחל שליטא**, ראש תחום חינוך במדרשה למורים לאמנות במכללה האקדמית בית ברל, אשר תחומי העניין שלה הם אוריינות חזותית, תרבות ילדים ונוער וחינוך מוזאוני; **ד"ר אריאל פרידמן**, מרצה בחוג לתקשורת באורנים - המכללה האקדמית התנועה הקיבוצית ובמכללה האקדמית לחינוך גורדון חיפה, אשר מחקרה לתואר דוקטור מתמקד ב"קליפים" ישראלים; **ד"ר רות הרטאן**, מרצה לתקשורת במכללת סמינר הקיבוצים - המכללה לחינוך, לטכנולוגיה ולאמנויות ומפתחת תחום התקשורת בחינוך המיוחד.

תודה מקרב לב לד"ר יהודית שטיימן שתמכה בנו לאורך כל הדרך וליוותה את כתיבת הספר. תודה למכון מופ"ת שקיבל על עצמו את ההוצאה לאור של הספר; לרחל ולשמוליק אבידר שערכו את הספר ולמאיה זמר-סמבול שעיצבה אותו.

תודה מיוחדת לסטודנטים שלנו בארבע מכללות. בעזרתם בדקנו את התכנים הכלולים בספר, ומהם שאבנו רבים מהרעיונות המובאים בו.

